

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я (в редакції від 01.01.2015) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
2. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18 квітня 2008 р., м. Львів).
3. Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 21.01.2010 у справі № 2-138 // Єдиний державний реєстр судових рішень України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>
4. Гайдай Наталія. Правове регулювання та особливості договорів про надання медичних послуг / Гайдай Н. // Юстиніан – 2010. – № 10. – С. 55–59.
5. Майданик Р. Договір про надання медичних послуг // Медичне право. – 2010. – № 5. – С. 52 – 66.
6. Проценко Т.В. Медицинские и правовые аспекты взаимодействия клиента/пациента и врача в условиях медицинских косметологических клиник и салонов красоты // Новости медицины и фармации. Дерматология и Косметология. – 2009. – С. 276.

УДК 340.15+347

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ПРАВОМ СТАРОДАВНЬОГО РИМУ

Гринько С.Д.,
д.ю.н., доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу,
Хмельницький університет управління та права

Стаття присвячена дослідженню концептуальних засад визначення підстави та умов виникнення деліктних зобов'язань за правом Стародавнього Риму. Встановлено, що юридичною підставою виникнення деліктних зобов'язань за римським правом визначали наявність правопорушення, делікту, а умовами – ознаки, передбачені законом, за якими кваліфікували дію як приватний делікт.

Ключові слова: римське право, приватний делікт, деліктні зобов'язання, підстава, умови.

Гринько С.Д. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОСНОВАНИЯ И УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ДЕЛИКТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В ПРАВЕ ДРЕВНЕГО РИМА / Хмельницкий университет управления и права, Украина

Статья посвящена исследованию концептуальных основ определения основания и условий возникновения деликтных обязательств в праве Древнего Рима. Установлено, что юридическим основанием возникновения деликтных обязательств по римскому праву признавали наличие правонарушения, деликта, а условиями – признаки, предусмотренные законом, по которым квалифицировали действие как частный деликт.

Ключевые слова: римское право, частный деликт, деликтные обязательства, основание, условия.

Grynko S.D. / CONCEPTUAL PRINCIPLES DETERMINING THE GROUNDS AND CONDITIONS OF TORT LAW OBLIGATIONS ANCIENT ROME / Khmelnytsky University of Management and Law, Ukraine

The article investigates conceptual principles determining the grounds and conditions of tort law obligations ancient Rome. Studied the legal facts (actions, events) with which Roman law linked the emergence of relationships. Discovered basis of such division - willed criterion. Lawful acts answered the requirements of legal norms, they displayed good behavior of man of the law, because they are protected by law and causing the onset of positive results. The illegal actions contrary to the laws, so always banned by law and their associated negative effects for the person who committed them and for others.

Discovered grounds of legal binding could serve legal facts: the contract, quasi-contract, tort, quasi-delict. Such legal facts were complex in content, as had to meet standards enshrined in law grounds - legal conditions.

Established that the legal basis of a tort obligations under Roman law recognized the existence offense, tort and conditions - signs required by law, which qualified as a private tort action. Discovered tort design as a combination of objective and subjective signs and tort liabilities - objective and subjective conditions.

It is found objective conditions associated with human activities in the outside world: the presence of damage, unlawful conduct zavdavacha damage, causal link between the damage and the wrongful conduct. The subjective condition related to willful and conscious human factor that determines human activity in the outside world. Therefore, subjective condition is always associated with the fault zavdavacha damage.

Key words: Roman law, private, tort, tort liability, ground conditions.

У той час, коли інші інститути цивільного права встановлюють правові форми для виникнення нормальних правових відносин, деліктні зобов'язання є правовим оформленням реакції суспільства на патологічні процеси – порушення існуючої правової системи. Водночас деліктні зобов'язання запроваджено для виконання правомірної мети – охорони майнових та особистих немайнових прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, держави та інших суб'єктів цивільного права, що проявляється через встановлення обов'язку відшкодування майнової та моральної (немайнової) шкоди для того, хто порушив встановлені законом заборони.

Сьогодні законодавча робота в Україні здійснюється в контексті проведення адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС). Для цього доцільним є не лише ознайомлення зі змістом

законодавства ЄС та європейських країн-учасниць ЄС, а й вивчення засад, на яких ґрунтується їхнє право, розуміння його «духу» – римського приватного права, що дозволить уникнути помилок і необдуманих кроків при створенні єдиного всесвітнього цивільного права. Саме римськими юристами було запроваджено деліктні зобов'язання для компенсації потерпілим майнових втрат, завданих вчиненням правопорушення (делікту) – найпершого виду зобов'язань з моменту їх виникнення.

За радянських часів в Україні римське приватне право і його рецепція були предметом вивчення лише у працях В. А. Бека і О. А. Підпригори. Сьогодні дослідження проблем рецепції проводяться досить активно. Вплив ідей римських юристів на концепцію окремих інститутів і правових категорій у цивільному праві України розглядали у своїх дослідженнях такі науковці: І. Г. Бабич, В. В. Васильченко,

В. О. Гончаренко, В. В. Гутьєва, А. М. Гужва, Р. М. Достдар, О. Д. Кутателадзе, Є. М. Орач, Є. С. Северова, Г. В. Пучкова, Д. С. Прутян, Б. Й. Тищик, П. М. Федосєєв, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, І. М. Шаркова та ін. Проте в роботах згаданих учених концептуальні засади визначення підстави та умов виникнення деліктних зобов'язань за правом Стародавнього Риму не були предметом спеціального комплексного дослідження.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що питання комплексного дослідження засад визначення підстави та умов виникнення деліктних зобов'язань за правом Стародавнього Риму є актуальним, що зумовлює доцільність його розгляду на рівні наукової статті.

Права та обов'язки учасників правових відносин не виникають раптово. Вони зумовлюються конкретними життєвими обставинами – юридичними фактами. Значення юридичних фактів полягає в тому, що вони пов'язують право з життям і виступають динамікою суспільних відносин. Саме факти вносять у дію норми права. Динаміка правовідносин полягає в їх виникненні, зміні, припиненні, що нерідко віддалені один від одного за часом і простором. Наприклад, як зазначав В. Ф. Попондопуло, правопорушення може викликати зміну (наприклад, порушенням змінюється зміст зобов'язання), виникнення чи припинення (наприклад, знищення предмета власності призводить до виникнення зобов'язання із завдання шкоди і припинення права власності на знищену річ) регулятивного правовідношення [1, с. 18].

«Юридичні факти є не лише проміжним елементом між нормою і правовідношенням, а активним засобом правового регулювання суспільних відносин», – констатував В. Б. Ісаков, розкриваючи значення юридичних фактів [2, с. 7]. Однак висновок про динаміку правовідносин і значення юридичних фактів у її забезпеченні та регулюванні суспільних відносин є не новим поняттям, а надбанням римської юриспруденції. Навіть там, де формулювання і систематизація сучасні, як зазначав Ч. Санфіліппо, можна розпізнати приховані або передбачувані концепції стародавньої науки [3, с. 65-66].

У своїй сентенції римський юрист Ульпіан писав про те, що все право належить чи до набуття, чи до охорони, чи до припинення; мова йде про способи набуття, охорони власної речі чи власного права, про способи відчуження чи припинення (D. 1. 3. 41). Тобто право перебуває у динаміці, воно виникає, існує, змінюється, припиняється внаслідок юридичних фактів.

У своїй правотворчій діяльності римська юриспруденція вбачала потребу охопити єдиним поняттям різнобічні передумови динаміки правовідносин. Хоча вона не сформулювала поняття юридичного факту (це є заслугою пандектистів), як і поняття правовідношення, однак розрізняла підстави його виникнення.

За римським правом не будь-яка обставина визначалася підставою виникнення правовідношення. Нею була лише та обставина, що мала юридичне значення. Відтак, розрізняли юридично байдужі факти та факти, які мали юридичне значення, тобто юридичні факти. Юридично байдужими називали факти, які не створювали юридичних наслідків (наприклад, запрошення на обід, обіцянка товаришувати тощо). Юридичні факти – такі факти, з якими за нормальних обставин пов'язувалися певні юридичні наслідки [4, с. 127-128]. При цьому у римському праві надавали юридичного значення лише тим юридичним фактам, які були передбачені нормами права. Наприклад, порушення суб'єктивних прав особи не наділено властивостями бути чи не бути юридичним фактом. Таке порушення набувало властивостей юридичного факту лише тоді, коли такого значення йому надано нормами права. Наприклад, віднесення завдання шкоди до категорії деліктів надавало йому юридичного значення, зокрема як підстави виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди.

Крім того, римські джерела права закріплювали вичерпний перелік юридичних фактів, які кваліфікували як приватні делікти. Таким чином, за римським правом факти були наділені складною природою, якщо вони мали юридичний характер.

Римська юриспруденція розглядала конкретний юридичний факт не як випадкове ізольоване явище, а як породження цієї правової системи. Тому юридичні факти не ізольовані від інших юридичних фактів, тісно пов'язані з правовою системою, що їх породила. Крім того, вона надавала юридичного значення не лише окремим юридичним фактам, а й їх системі, яка в теорії права відома як фактичний склад.

Саме правовідношення може бути наслідком як одного юридичного факту, так і поєднання юридичних фактів, перелік яких закріплюється нормами права. Воно виникає тоді, коли наставали всі юридичні факти, передбачені правом. Тому до цього моменту питання про виникнення правовідношення залишалося відкритим. Такий стан невизначеності, на думку Д. Д. Грімма, є станом невизначеності права, *negotium* або *dominium pendet, in pendent, in suspensio est* [4, с. 125] (правочин або власність знаходяться у завислому становищі або невідомому становищі) [5, с. 23]. Далі він зазначав, що в деяких випадках право може виникати не з моменту остаточного поєднання всіх необхідних для його виникнення фактів, а раніше, коли наставали лише деякі з таких фактів. У такому випадку мова йде про ретротракцію права [4, с. 125].

У римському праві виникнення правовідносин пов'язували з юридичними фактами – діями та подіями. В основу такого поділу було покладено вольовий критерій. Якщо настання факту не залежало від волі людини, то мова йшла про юридичний факт – подію (наприклад: народження чи смерть людини, сплив строку, псування речі, стихійне лихо тощо). Якщо наявність факту залежала від волі людини – про юридичний факт – дію (наприклад, договір, делікт, заповіт тощо). Водночас римська юриспруденція, намагаючись надати формальній визначеності правовим відносинам, юридично значною вважала не будь-яку дію особи. Юридичний факт (дія) повинен бути таким явищем, яке складалося з волі особи, її волевиявлення та вираження волі у необхідній формі. Такі погляди на залежність дії людини від її волі були висвітлені Д. Д. Гріммом, який писав про те, що свідомо психічна діяльність, що полягає у виборі певного способу (чи низки способів) і в намаганні досягнути його, називається волею, а зовнішня форма її прояву – дією [4, с. 125-126].

Щодо юридичної дії як підстави виникнення правовідношення римські юристи розрізняли правомірні (дозволені) та протиправні (недозволені) дії. Правомірні дії відповідали приписам юридичних норм, у них відображалася правомірна поведінка людини з боку закону, тому вони захищалися правом і спричиняли настання позитивних наслідків (наприклад, набуття права власності чи іншого речового права внаслідок вчинення правочину, прийняття спадщини). Протиправні дії суперечили правовим приписам, тому завжди заборонялися правом і їх пов'язували з негативними наслідками як для особи, яка їх вчинила, так і для інших осіб (наприклад, завдання шкоди та обов'язок її відшкодувати тощо). Значення такого поділу полягало в тому, що воно охоплювало дві протилежні сфери правових явищ. З одного боку, явища, пов'язані з «нормальними» правовими відносинами (нормальна динаміка правовідносин), а з іншого – з охоронними правовідносинами (аномальна динаміка правовідносин) [1, с. 10-23].

Протиправні або недозволені дії за римським правом науковці поділяли на окремі різновиди. Наприклад, Д. Д. Грімм виділяв абсолютно та відносно недозволені дії. На його думку, з якою слід погодитися, абсолютно недозволеними є дії, які прямо заборонено законом, тому їх називають злочинами або правопорушенням, *delicta*,

а відносно недозволеними – дії, які є дозволеними, але ті, що за певних умов набувають характеру недозволених внаслідок порушення ними чужого права [4, с. 177-178]. О. А. Підпригора та Є. О. Харитонов виділили три різновиди недозволених дій: приватні порушення, проступки та злочини. Якщо проступки та злочини були предметом регулювання римського публічного права, то приватні порушення – римського приватного права [6, с. 352-353].

Відобразити в праві суспільні відносини складно, оскільки конкретна життєва ситуація може поєднувати елементи об'єктивного і суб'єктивного, закономірного і випадкового. Тому як юридичні факти у римському праві розглядали не лише прості фрагменти життєвої дійсності, але й складні її фрагменти. Як наслідок, у правовому регулюванні з'явилися складні юридичні факти – такі фактичні обставини, що складаються з окремих ознак, кожна з яких має юридичне значення. Складні юридичні факти допомагають охопити різнобічні життєві ситуації, сприяють підвищенню системності в правовому регулюванні, чого намагалися досягти римські юристи у своїй правотворчій діяльності. У деяких сферах застосування складних юридичних фактів було об'єктивно неминучим. Такою сферою було зобов'язальне право. Так, М. М. Агарков зазначав, що велике значення для побудови загальної класифікації (і загальної теорії) юридичних фактів у цивільному праві повинна мати саме проблема підстав виникнення зобов'язання. У жодній сфері цивільного права ми не зустрічаємо такого різноманіття фактичних складів, як у зобов'язальному праві [7, с. 307].

У своїх Інституціях Гай зазначав, що зобов'язання виникають або з договору, або з квазі-договору, або з делікту, або з квазі-делікту (I. 3. 13. 2) [8, с. 35]. Підставами виникнення зобов'язальних правовідносин могли виступати юридичні факти: договір, квазі-договір, делікт, квазі-делікт. Такі юридичні факти були складними за своїм змістом, оскільки повинні були відповідати закріпленій у нормах права ознакам – юридичним умовам.

Римська юриспруденція юридичним умовам (*condicio*) надавала іншого значення, ніж юридичним фактам. На думку В. Б. Ісакова, поява юридичних фактів є «юридичним фоном», на якому виникають і діють юридичні умови [2, с. 27].

Будь-яка дія є обов'язковим поєднанням зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) умов. З об'єктивної сторони дія виражається у певних змінах, які здійснює людина у зовнішній реальності, – перенесення речовини, енергії чи інформації, а з суб'єктивної – інтерес, мотив, мета, установка тощо мають значення для правової оцінки юридичної дії та настання (чи ненастання) правових наслідків. При цьому в окремих випадках можливе врахування суб'єктивної сторони проступків в обмеженому, усіченому обсязі (наприклад, відповідальність «без вини»). У цьому проявляється діалектика правового регулювання, яка враховує тонкий взаємний перехід об'єктивного і суб'єктивного в суспільному житті [2, с. 43].

Якщо поняття «підстава» (*causa*) застосовувалося як матеріальна підстава, внаслідок якої сторона вступала у будь-які зобов'язальні правовідносини [9, с. 260], то категорія «умова» (*condicio*) виступала лише одним з елементів дійсності правочинів. Так, *condicio* означала таку умову, яка дозволяла дійсність або недійсність правочину ставити в залежність від майбутньої об'єктивно невизначеної події [3, с. 72]. Виникнення деліктних зобов'язань у римському праві пов'язувалося з поняттям «*causa*», а категорія «*condicio*» була для них байдужою. Однак римські юристи встановлювали для кожного приватного делікту низку вимог, яким він повинен відповідати для настання юридичних наслідків (відшкодування завданої шкоди). При цьому одні вимоги ставилися в залежність від елементів зовнішнього світу, а інші – від внутрішніх переконань людини. Такі вимоги до деліктів у римському праві

дають змогу розпізнати сучасне поняття юридичних умов виникнення деліктних зобов'язань, за наявності яких робиться висновок про наявність приватного делікту з відповідними юридичними наслідками. Тому вбачаємо за можливе застосування терміна «умови», зокрема «об'єктивні» та «суб'єктивні умови», для позначення елементів приватного делікту за римським правом.

Таким чином, підставою виникнення деліктного зобов'язання римська юриспруденція визнавала юридичний факт – завдання шкоди як приватний делікт. Проте не будь-яке завдання шкоди визнавалося деліктом. Для цього необхідним було встановити наявність об'єктивних і суб'єктивних умов, що було зробити досить складно. Тому будь-яка помилка щодо його елементів могла спричинити негативні наслідки для всіх учасників зобов'язальних правовідносин. Це пов'язано як із штрафним характером позовного захисту за римським приватним правом, так і з встановленням за окремі делікти покарання за принципом таліону.

Для деліктів у римському праві характерною була багатоманітність умов їх виникнення, оскільки виникнення зобов'язальних правовідносин пов'язували не з одним (загальним) деліктом, а з окремими видами. Тому не визнавалося існування єдиних умов їх виникнення, а встановлювалися спеціальні умови для окремих деліктів. Крім того, змінювався їхній підхід до існуючої системи деліктів: поява нових деліктів, віднесення приватних деліктів до сфери регулювання публічного права зумовлювали появу нових умов. Отже, проблема визначення підстави виникнення деліктних зобов'язань римського права була пов'язана з проблемою визначення умов для окремих деліктів.

Водночас для римського права характерними були ознаки традиціоналізму та консерватизму, тому римські юристи намагалися підводити будь-яке нове явище під давно відомі правові категорії. У своїй сентенції Ульпіан відзначав: «*Noxia autem est ipsum delictum*», тобто шкода є деліктом [10, с. 387]. Така норма була універсальною для всіх деліктних зобов'язань, тому будь-який делікт виникав за наявності шкоди. Проте римляни розуміли, що не в усіх випадках наявність шкоди означала вчинення делікту (наприклад, шкода, завдана випадково або внаслідок дії непереборної сили, не породжувала обов'язку її відшкодувати). Крім того, завдання шкоди, як зазначав Т. Марецолль, не є юридичною підставою для вимоги про її відшкодування, *damni praestatio* [11, с. 230]. Тому, крім загальної умови виникнення делікту, у римському праві виділяли умови, що характеризували окремі делікти (вина, протиправна (недозволена) дія, причинний зв'язок між протиправною дією деліквента та шкодою). При цьому римське право закріплювало вимоги до кожної умови окремо, залежно від виду делікту, однак їх сутність не змінювалася. Загальними умовами виникнення всіх деліктів були наявність шкоди, протиправної дії деліквента, причинного зв'язку між шкодою та протиправною дією деліквента, вини. Проте римська юриспруденція надавала перевагу умовам виникнення окремих деліктів залежно від підстави їх виникнення – делікту (спеціальними умовами), що було пов'язано з ітким їх визначенням, де вказані загальні умови набували спеціального забарвлення.

Римський поділ умов виникнення деліктів на загальні та спеціальні не слід отожднювати із сучасним розумінням таких правових категорій. Як відзначав В. Т. Смірнов, загальні умови необхідні для всіх випадків завдання шкоди, якщо інше не передбачено законом. Якщо закон змінював, обмежував або розширював коло умов, необхідних для покладення відповідальності за завдану шкоду, то вони були спеціальними умовами виникнення зобов'язань. Спеціальні умови зобов'язань характеризували особливості тих чи інших правопорушень. Тому вони отримали назву спеціальних, оскільки були характерні лише для окремих правопорушень, передбачені лише спеціальним законом і застосовувались лише у випадках, які

визначені. Якщо закон не передбачав дотримання спеціальних умов для виникнення зобов'язання по відшкодуванню шкоди, то відповідальність наставала на загальних підставах [12, с. 24-26]. Закріплення загальних і спеціальних умов виникнення деліктів у сучасному цивільному праві зумовлено встановленням загального (генерального) і спеціальних деліктів. На відміну від сучасного підходу до врегулювання деліктних зобов'язань, римському праву не було відомо загального (генерального) делікту, оскільки виникнення зобов'язань внаслідок завдання шкоди завжди пов'язувалося з передбаченими законом конкретними видами деліктів.

За римським приватним правом для виникнення деліктного зобов'язання необхідно було встановити наявність підстави – делікту. А для цього вимагалася кваліфікація законом дії як приватного делікту, оскільки римська юриспруденція надавала юридичного значення лише тим діям, які підпадали під ознаки певного виду деліктів. Водночас ознаки приватного делікту розглядала в якості умов виникнення деліктного зобов'язання.

Деякі науковці дещо по-іншому характеризують підстави та умови виникнення деліктних зобов'язань римського права, включивши додатково як необхідні елементи об'єкт та кваліфікацію правопорушення як приватного делікту або, навпаки, звузивши їх перелік.

Г. О. Дормідонтов розмежує підставу та умови виникнення деліктного зобов'язання таким чином. Для виникнення зобов'язання необхідно відшкодувати завдану шкоду, якщо наявною є: 1) юридична підстава, з якої виникає зобов'язок відшкодувати завдану шкоду; 2) причинний зв'язок між поведінкою особи та шкодою [13, с. 33]. Якщо під юридичною підставою він розуміє наявність норми права, що регулює відносини із цього делікту, то до умов він відносить причинний зв'язок, який ставить у залежність від протиправної поведінки особи та шкоди. Таке пояснення є не зовсім вдалим, оскільки протиправна поведінка особи, шкода та причинний зв'язок між ними є не умовами виникнення зобов'язання, а умовами, що характеризують сам делікт. Ці умови залежать від дії завдавача шкоди, тому їх слід було віднести до елементів делікту. Крім того, він упустив наявність вини для покладення обов'язку відшкодувати завдану шкоду, без якої римські юристи не допускали притягнення до деліктної відповідальності.

В. В. Єфімов розробив власну схему виникнення деліктних зобов'язань. Він вважав, що слід було з'ясувати наявність: 1) підстави для відшкодування інтересу; 2) причинний зв'язок між діянням і порушенням інтересу; 3) закріплення у римському праві максимального розміру відшкодування. Він додатково, крім запропонованих Г. О. Дормідонтовим умов, називає необхідність встановлення за римським правом максимального розміру відшко-

дування [14, с. 165]. Водночас В. В. Єфімов передбачив необхідність встановлення «підстави для відшкодування інтересу», тобто вини завдавача. Випадкове порушення інтересу (у випадку пожежі, повені тощо) не є підставою для застосування відповідальності (D. 50. 17. 23) [14, с. 165].

Із запропонованою науковцем схемою виникнення деліктних зобов'язань погодитися не можна з таких міркувань. По-перше, вина є однією з обов'язкових ознак, що характеризує delictum, а не підставою виникнення зобов'язання. Крім того, римляни в окремих випадках поклали відповідальність і за випадкове порушення інтересу. По-друге, вказівка на порушення інтересу свідчить про наявність об'єкта правопорушення, а не про необхідний факт для відшкодування завданої шкоди. По-третє, відсутність шкоди засвідчує відсутність делікту, так як римські юристи визнавали її наявність загальною ознакою будь-якого делікту. По-четверте, в окремих деліктах розмір відшкодування визначався самим потерпілим із наданням права претору та судді змінювати його.

На думку О. А. Підопригора та Є. О. Харитонов, для настання деліктної відповідальності вимагалася наявність юридичного складу, до якого входили: а) шкода, завдана протиправними діями однієї особи іншій; б) протиправність дій того, хто завдав шкоду; в) кваліфікація цієї дії законом як приватноправового делікту [6, с. 418]. Таке пояснення умов виникнення деліктної відповідальності є неповним. Науковці упустили дві обставини, з якими римські юристи завжди пов'язували виникнення всіх приватних деліктів: причинний зв'язок між шкодою і протиправною дією та вину деліквента. Щодо необхідності кваліфікації протиправної дії законом як приватноправового делікту, її не можна розглядати ознакою делікту, оскільки вона знаходиться за межами дій деліквента.

Варто зазначити, що у зв'язку з традиційним підходом романістів до характеристики деліктних зобов'язань римського права щодо окремих деліктів наведені концепції умов їх виникнення не є численними.

Таким чином, юридичною підставою виникнення деліктних зобов'язань за римським правом визнавали наявність правопорушення, делікту, а умовами – ознаки, передбачені законом, за якими кваліфікували дію як приватний делікт. Будь-яка конструкція делікту є поєднанням об'єктивних і суб'єктивних ознак, а деліктного зобов'язання – об'єктивних і суб'єктивних умов. Об'єктивні умови пов'язані з діяльністю людини у зовнішньому світі, тому визначають наявність шкоди, протиправної поведінки завдавача шкоди, причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою. Суб'єктивна умова належить до вольового і свідомого людського фактора, який зумовлює діяльність людини у зовнішньому світі. Тому суб'єктивна умова завжди пов'язувалася з виною завдавача шкоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Попондопуло В. Ф. Динамика обязательственного правоотношения и гражданско-правовая ответственность / В. Ф. Попондопуло. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 1985. – 112 с.
2. Исаков В. Б. Проблемы теории юридических фактов : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. / Исаков Владимир Борисович. – Свердловск, 1985. – 392 с.
3. Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права : учебник / Санфилиппо Чезаре ; [под ред. Д. В. Дождева]. – М. : Изд-во БЕК, 2002. – 400 с.
4. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / Д. Д. Гримм; [под. ред. и с предисловием В. А. Томасова]. – М. : «Зерцало», 2003. – 496 с. – (Серия «Русское юридическое наследие»).
5. М. М. и М. С. Полный перевод латинских слов и цитат из догмы римского права профессора Д. Гримма / М. М. и М. С. – С. – Петербург : Книгоиздательство «Освобождение», 1908. – С. 23.
6. Підопригора О. А. Римське право : підручник / О. А. Підопригора, Є. О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
7. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков // Избранные труды по гражданскому праву : [в 2 т.] – М. : АО «Центр ЮриИнфоР», 2002. – Т. 1. – С. 163–460.
8. Хрестоматія по институциям гражданского римского права и истории гражданского процесса. – К. : Типографія «Петръ Барскій», 1908. – 55 с.
9. Римское частное право : учебник / И. Б. Перетерский, В. А. Краснокутский, Е. А. Флейшиц и др. ; [под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского]. – М. : Юристъ, 2001. – 544 с.
10. Дигесты Юстиниана : в 8 т. / [пер. с латинского Солопова А. И., Литвинова Д. А., Кофанова Л. Л., Соломатина М. Д.]; [отв. ред. Л. Л. Кофанов]. – М. : Статут, 2002. – Т. II. – 622 с.